

Bernard Witek

Kontekst literacki a przysłowia biblijne

Studia Salvatoriana Polonica 1, 109-124

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. BERNARD WITEK SDS

■ Kontekst literacki a przysłowia biblijne

Przez długi czas druga kolekcja Księgi Przysłów, tzw. Pierwszy Zbiór Przysłów Salomona (Prz 10,1-22,16), uważana była za luźny oraz bezładny zbiór przysłów¹. W wielu komentarzach biblijnych, jak i we wprowadzeniach można znaleźć opinię, że przysłowia tej kolekcji to samodzielne, niezwiązane ze sobą jednostki literackie². Nawet jeśli czasami zostaną dostrzeżone zgrupowania kilku przysłów dotyczących tej samej tematyki, jak np. w 16,10-15 gdzie mowa o królu, jednak wysunięte wnioski są raczej negatywne, zestawienie podobnych przysłów uznaje się za przypadkowe³.

I. Zagadnienia metodologiczne

Jeśli się przyjmie jako pewnik brak logiki wewnętrznej w rozdziałach 10,1-22,16, konsekwentnie można przyjąć też, że kolejność przysłów w zbiorze nie

---

Ks. dr BERNARD WITEK SDS – doktor teologii biblijnej; rektor i wykładowca Pisma Świętego w Instytucie Filozoficzno-Teologicznym w Morogoro (Tanzania); e-mail: bercik@sds.pl.

¹ Np.: „Each of its three hundred and seventy-five proverbs is meant to be distinct from the others, developing one idea through contrasting parallelism in Prov 10–15, and a climactic treatment in Prov 16–22” (*New American Bible*), „I proverbi salomonici trattano disparati argomenti in maniera rapida e incisiva” (*La Sacra Bibbia CEI*), „Aucun order apparent dans ce recueil, sinon quelques rapprochements parfois tout extérieurs” (*La Bible de Jérusalem*).

² Np. wśród współczesnych: V. Morla Asensio, *Libri sapienziali e altri scritti*, Brescia 1997, s. 93; R. E. Murphy, *The Tree of Life: An Exploration of Biblical Wisdom*, Grand Rapids 1996², s. 19.

³ Warto przytoczyć niektóre opinie tego rodzaju: „Anche se talvolta due o più proverbi si riferiscono allo stesso soggetto, ogni proverbio generalmente è indipendente uno dall'altro” (G. Bernini, *Proverbi*, Cinisello Balsamo 1984³, s. 196).

ma żadnego wpływu na ich interpretację. Wówczas można je zgrupować według innego klucza, np. tematycznego, czego przykładem są niektóre popularne publikacje⁴. Na płaszczyźnie naukowej przykładem jest William McKane, który w swoim komentarzu założył a priori istnienie trzech rodzajów przysłów w obu kolekcjach Salomona (10,1-22,16 oraz 25-29)⁵. Następnie sklasyfikował oraz omówił je wewnątrz założonych przez siebie grup⁶. W obu przypadkach przysłowia zostają oderwane od bezpośredniego kontekstu literackiego.

1. Rodzaje kontekstu

Nie znamy prehistorii poszczególnych przysłów. Nie wiemy jak długo istniały samodzielnie przed włączeniem ich do kolekcji. Nie znamy ich pochodzenia. Nie wiemy, jaki wpływ miał proces tworzenia zbiorów na poszczególne przysłowia. Można przypuszczać, że mogły mieć miejsce adaptacje do nowej sytuacji historycznej, politycznej oraz kulturalnej. Należy też wziąć pod uwagę, że różny był kontekst każdego przysłowia z osobna oraz odmienny był kontekst, w którym powstała dana kolekcja a następnie cała księga. Zatem precyzyjne określenie warunków historycznych, politycznych oraz kulturalnych wydaje się trudne, wręcz niemożliwe do wykonania⁷. W takiej sytuacji pewnym stałym punktem odniesienia w analizie przysłów powinien być kontekst literacki, gdyż w takiej a nie innej kolejności przysłowia znalazły swoje miejsce w kanonie biblijnym.

2. Celowość lub przypadkowość kolekcji

Przyjęcie za pewnik, że kolejność przysłów w Pierwszym Zbiorze Salomona (10,1-22,16) jest przypadkowa, można uznać za wniosek wysunięty zbyt po-

---

⁴ Jak np.: W. E. Mouser, *Proverbs*, Downers Grove 1990.

⁵ Przysłowia zostały podzielone na następujące grupy: a) przysłowia odnoszące się do wychowania pojedynczych osób do pomyślnego oraz harmonijnego życia; b) przysłowia skupiające się na wspólnocie a nie na pojedynczych jednostkach; c) przysłowia o charakterze religijnym (W. McKane, *Proverbs: A New Approach*, Philadelphia 1970, s. 11).

⁶ Np. w rozdz. 10 najpierw analizuje przysłowia grupy A (w. 1, 4, 5, 8, 13, 14, 15, 19, 26), następnie grupy B (w. 10, 11, 12, 17, 18, 21) a na końcu grupy C (w. 2, 3, 6, 7, 9, 16, 20, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32). Por. Tamże, s. 415-427.

⁷ „The sayings could have been used in a wide variety of contexts, and only further archeological discoveries may produce more certainty” (K. M. Heim, *Like Grapes of Gold Set in Silver: An interpretation of Proverbial Clusters in Proverbs 10:1 – 22:16*, Berlin–New York 2001, s. 316).

chopnie. Trudność zrozumienia zamiaru autora, który zebrał przysłowia, nie musi wcale oznaczać, że powrzucał wszystko do jednego worka bez rozmysłu. Taka opinia ignoruje fakt, że starożytni autorzy dużą wagę poświęcali nie tylko treści, ale też formie. Trudno zrozumieć, jak w jednej księdze mogą współistnieć, z jednej strony, utwór kunsztowny z punktu widzenia formalnego, jakim jest poemat o mężnej kobiecie (31,10-31), który jest ułożony w formie akrostychu, a z drugiej strony, zbiór uważany jako kompletnie bez ładu i formy, czyli pierwsza kolekcja Salomona (10,1-22,16). Nasuwają się zatem następujące pytania: Czy redaktorzy księgi nie dostrzegali tych różnic? Jeśli tak, czy nie zamierzali czegoś zmienić? A może warto przyjąć inny pewnik, że kolekcja ma swoją logikę i kolejność przysłów nie jest przypadkowa?

3. *Poszukiwanie logiki wewnętrznej kolekcji*

Trudność dostrzeżenia logiki wewnętrznej w zbiorze wcale nie musi prowadzić do wniosku o jej braku, raczej może to negatywnie świadczyć o współczesnym czytelniku, który kierując się innymi kryteriami literackimi niż autor biblijny, nie jest w stanie jej dostrzec.

Ponad wiek temu dwóch naukowców niezależnie dokonało odkrycia, że wartość matematyczna imienia Salomon w j. hebrajskim (*šlmb*: 300 + 30 + 40 + 5 = 375) jest identyczna z liczbą przysłów w Pierwszej kolekcji Salomona⁸. Według nich taka zbieżność nie jest dziełem przypadku; raczej świadczy o celowym zamyśle autora-redaktora⁹.

W 1928 roku G. Boström opublikował pierwsze rezultaty poszukiwań elementów łączących przysłowia¹⁰. W swoich badaniach skupił się na zjawisku paronomazji oraz na grze słownej. Dzięki temu był w stanie wyodrębnić pary przysłów bez zagłębiania się, czy poza związkami formalnymi można też mówić o połączeniach znaczeniowych lub tematycznych.

---

⁸ P. Benke, *Spr 10,1. 25,1*, „Zeitschrift für Althebraistik” 16(1896), s. 122; A. S. Kamenetzki, *Das Qoheleth-Rätsel*, „Zeitschrift für Althebraistik” 29(1909), s. 69.

⁹ P. W. Skehan zauważył podobne zbieżności w innych kolekcjach księgi Przysłów, z czego wysunął wniosek, że musiał być jeden autor-redaktor odpowiedzialny za stworzenie księgi (*A Single Editor for the Whole Book of Proverbs*, „Catholic Biblical Quarterly” 10(1948), s. 129-130). Jego opinię podziela m.in. Murphy, *The Three of Life*, s. 28.

¹⁰ G. Boström, *Paronomasi in den äldre hebreiska maschallitteraturen med särskild hänsyn till Proverbia*, Lund–Leipzig 1928.

Za krok milowy w badaniach nad kompozycją kolekcji można uznać dzieło H.-J. Hermissona opublikowane w 1968 roku¹¹. Hermisson dzięki zastosowaniu kryteriów formalnych oraz treściowych był w stanie wyodrębnić małe grupy złożone z kilku przysłów. W 1979 roku R. N. Whybray wysunął postulat, że przysłowia odnoszące się do imienia Bożego w pewnym stopniu posłużyły za element centralny w procesie tworzenia małych grup przysłów¹². Od tego momentu można zauważyć wzrost zainteresowania kompozycją obu kolekcji Salomona (10,1-22,16 oraz 25-29). Niektórzy skupiają się na wyodrębnieniu tylko małych jednostek literackich, złożonych co najwyżej z kilku wierszy¹³, inni zaś przechodzą na poziom wyższy kompozycji, próbując znaleźć powiązania między małymi jednostkami literackimi w celu wyodrębnienia większych podzbiorów¹⁴. W moich badaniach podjąłem się próby znalezienia kompozycji całej kolekcji¹⁵.

4. Interpretacja podzbiorów lub pojedynczych przysłów

Wyodrębnienie podzbiorów przysłów zrodziło następujące pytanie: jaki wpływ mają owe jednostki literackie na interpretację pojedynczych przysłów? Pojawiły się różne odpowiedzi. D. A. Garrett, mimo wyodrębnienia wielu podzbiorów, doszedł jednak do wniosku, że kontekst literacki w ogóle nie jest potrzebny dla zrozumienia pojedynczych przysłów. Jednakże stwierdził też, że nieraz kontekst jest pomocny w lepszym zrozumieniu znaczenia niektórych

¹¹ H. J. Hermisson, *Studien zur israelitischen Spruchweisheit*, Neukirchen-Vluyn 1968.

¹² R. N. Whybray, *Yahweh-sayings and their Contexts in Proverbs 10.1–22.16*, w: *La Sagesse de l'Ancien Testament*, red. M. Gilbert, Leuven 1990, s. 153-163.

¹³ Np. O. Plöger, *Sprüche Salomos (Proverbia)*, Neukirchen-Vluyn 1984; A. Meinhold, *Die Sprüche*. I. *Sprüche Kapitel 1–15*, II. *Sprüche Kapitel 16–31*, Zürich 1991; R. N. Whybray, *The Composition of the Book of Proverbs*, Sheffield 1994.

¹⁴ Np. R. Scoralick, *Einzelspruch und Sammlung. Komposition im Buch der Sprichwörter Kapitel 10–15*, Berlin–New York 1995; A. Scherer, *Das weise Wort und seine Wirkung. Eine Untersuchung zur Komposition und Redaktion von Proverbia 10,1 – 22,16*, Neukirchen-Vluyn 1999; G. Gjorgjevski, *Enigma degli enigmi. Un contributo allo studio della composizione della raccolta salomonica (Pr 10,1–22,16)*, Roma 2001; oraz cytowany powyżej K. M. Heim, *Like Grapes of Gold*.

¹⁵ B. Witek, *Dio e i suoi figli. Analisi retorica della Prima Raccolta Salomonica (Pr 10,1–22,16)*, Roma 2005. Można wyodrębnić pięć sekcji (10,1-12,28; 13,1-14,22; 14,23-17,20; 17,21-20,8; 20,9-22,16) ułożonych koncentrycznie (ABCBA). Zob. tamże, s. 345-368.

z przysłów¹⁶. Whybray zauważył, że zgrupowane przysłowia nabierają nowego znaczenia, nieraz wychodzącego poza oryginalne znaczenie poszczególnych przysłów¹⁷. Do podobnych wniosków doszedł M. Saebo, według którego starszy materiał został teologicznie zinterpretowany m.in. dzięki obecności przysłów odnoszących się do Boga¹⁸. Krok w przód uczynił Knut Martin Heim, postulując wręcz metodologiczną konieczność interpretacji wyodrębnionych podzbiorów jako jednostek literackich w pełnym tego słowa znaczeniu¹⁹. Tego typu interpretacja oznaczać będzie coś więcej niż tylko sumę znaczeń pojedynczych przysłów.

II. Przykład analizy kontekstualnej²⁰

I. Prz 12,3-7

a. Tekst

³ Nie utwierdzi się człowiek w nieprawości,
a korzeń sprawiedliwych nie poruszy się.

⁴ Dzielna żona koroną męża,
a jak próchnica w jego kościach, bezwstydna.

⁵ Myśli sprawiedliwych: prawość,
porady nieprawych: oszustwo.

⁶ Słowa nieprawych czyhają na życie²¹,

¹⁶ D. A. Garrett, *Proverbs, Ecclesiastes, Song of Songs*, Nashville 1993, s. 46-48.

¹⁷ R. N. Whybray, *Yahweh-sayings*, s. 164-165.

¹⁸ M. Saebo, *From Collections to Book*, w: *Proceedings of the Ninth World Congress of Jewish Studies*, Jerusalem 1986, s. 102.

¹⁹ „A contextual interpretation of the individual sayings against their literary background is suggested by the material itself; simply to comment on one proverb after another, as has been the custom in the past, would neglect the various signs that unite them” (K. M. Heim, *Like Grapes of Gold*, s. 65). „The proverbs’ meaning and ‘truth’ are conditioned by the context. The collection consists of proverbial clusters which can and should be read together” (Tamże, s. 315).

²⁰ Jako przykłady analizy kontekstualnej wybrałem dwie bezpośrednio następujące po sobie grupy przysłów (12,3-7 oraz 8-14) należące do tej samej większej jednostki literackiej (11,29-12,28). Zob. B. Witek, *Dio e i suoi figli*, s. 72-96.

²¹ Wyrażenie *’ērob dām* dosłownie znaczy „czyhają na krew”. Można by je też przetłumaczyć jako „krwawa zasadzka” (*Biblia Poznańska*) lub „śmiertelna zasadzka” (*New Revised Standard Version, Jewish Publication Society TANAKH*). W *Biblii Tysiąclecia* nie-

lecz usta prawych wybawią ich²².

⁷Zostają powaleni²³ nieprawi i ich już nie ma,
lecz dom sprawiedliwych ostoi się.

b. Kompozycja

W obecnym podzbiorze przysłów²⁴ zauważyć można powtórzenie tych samych słów: „sprawiedliwi” (*saddiqim*, w. 3b, 5a, oraz 7b) oraz „nieprawi” (*rša'im*, w. 5b, 6a oraz 7a). Synonimem „sprawiedliwych” są „prawi” (*šarim*, w. 6b). W w. 3a funkcję synonimu „nieprawych” spełnia wyrażenie „człowiek w nieprawości” (*'ādām b'reša*). W wymienionych wierszach (w. 3 oraz 5-7) zauważamy przeciwstawienie między charakterem pozytywnym oraz negatywnym. Taką samą rolę w w. 4 odgrywają przymioty żony: z jednej strony nazwana jest „dzielna” (*hayil*, w. 4a) a z drugiej „bezwstydną” (*m'biša*, w. 4b).

– ³ <i>lō' yikkôn</i>	<i>'ādām</i>	<i>b'reša'</i>	
+ <i>wšoreš</i>	<i>saddiqim</i>	<i>bal yimmôt.</i>	
+ ⁴ <i>'ešet</i>	<i>hayil</i>	<i>'āteret</i>	<i>ba'lāh</i>
– <i>ūke' rāqāb</i>	<i>b'asmôtāw</i>	<i>m'biša.</i>	
+ <i>maḥš' bôt</i>	<i>saddiqim</i>	<i>mišpāt</i>	
– <i>taḥbulôt</i>	<i>rša'im</i>	<i>mirmā.</i>	
– ⁶ <i>dibrē</i>	<i>rša'im</i>	<i>'ērob</i>	<i>dām</i>
+ <i>Upi</i>	<i>šarim</i>	<i>yāššilēm.</i>	
– ⁷ <i>hāpōk</i>	<i>rša'im</i>	<i>w'ēnām</i>	
+ <i>ūbēt</i>	<i>saddiqim</i>	<i>yā'āmōd.</i>	

stety znajduje się niczym nieusprawiedliwiona poprawka. Zamiast tłumaczenia *'ērob dām* znajdujemy „zasadzką na cichych”.

²² Problemem stwarza liczba mnoga sufiksu w czasowniku *yāššilēm* „wybawią ich”. Jeśli miałyby się odnosić do rzeczownika *dām* „krew” (w. 6a) powinien być w liczbie pojedynczej. Jeśli miałyby się odnosić do *šarim* „prawych” wówczas osłabiłoby to paralelizm pomiędzy wierszami (por. G. Bernini, *Proverbi*, s. 223-224). Bez jakiegokolwiek ewidencji tekstowej, niektórzy zakładają błąd w tekście kanonicznym, dlatego proponują pewne poprawki. *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (red. K. Elliger, W. Rudolph, Stuttgart 1968) proponuje zastąpić *dām* (w. 6a) słowem *tām* „uczciwy”. L. H. Brockington w miejsce wyrażenia *'ērob dām* „czyhają na krew” proponuje *y'dabburūm* lub *y'abbudūm*. Wówczas sens początkowego wiersza byłby, że „nieprawi zostają zniszczeni przez własne słowa” (*The Hebrew Text of the Old Testament: The Readings Adopted by the Translators of the New English Bible*, Oxford–Cambridge 1973, s. 160). Najlepszym rozwiązaniem jest zrozumienie wyrażenia *'ērob dām* w sensie kolektywnym (por. J. Hausmann, *Studien zum Menschenbild der älteren Weisheit (Spr 10ff.)*, Tübingen 1995, s. 39; W. McKane, *Proverbs*, s. 446-447), bez potrzeby uciekania się do nieuzasadnionych poprawek tekstu.

²³ Według *Gesenius' Hebrew Grammar* (red. E. Kautzsch, Oxford 1910²), 113ff, bezokolicznik *hāpōk* (infin. absol.) najlepiej przetłumaczyć go w formie biernej. Por. J. Huesman, *Finite Uses of the Infinitive Absolute*, „Biblica” 37(1956), s. 286.

²⁴ Te same granice tekstu zostały określone przez A. Scherer, *Das weise Wort*, s. 98.

–	³ <i>Nie utwierdzi się</i>	CZŁOWIEK	W NIEPRAWOŚCI,	
+	a korzeń	SPRAWIEDLIWYCH	nie poruszy się.	
+	⁴ Żona	DZIELNA	koroną	męża,
–	a jak próchnica	w jego kościach,	BEZWSTYDNA.	
+	⁵ Myśli	SPRAWIEDLIWYCH:	prawość,	
–	porady	NIEPRAWYCH:	oszustwo.	
–	⁶ Słowa	NIEPRAWYCH	czyhają	na życie,
+	lecz usta	PRAWYCH	wybawią ich.	
–	⁷ <i>Zostają powaleni</i>	NIEPRAWI	i ich już nie ma,	
+	lecz dom	SPRAWIEDLIWYCH	ostoi się.	

Wiersze skrajne (w. 3 oraz 7) mają wiele wspólnych elementów, dzięki czemu są rodzajem klamry spinającej całość (tzw. *inclusio*). Jest w nich mowa o konsekwencjach, jakie oczekują nieprawych oraz sprawiedliwych. Wewnętrzna struktura obu przysłów jest chiasmiczna, bowiem czasowniki umieszczone są na początku oraz końcu wiersza. Ponadto kolejność członów jest taka sama: człon pozytywny + człon negatywny. Wyrażenie „korzeń sprawiedliwych” (w. 3b) jest równoległe do „dom sprawiedliwych” (w. 7b). Występują w nich też partykuły zaprzeczające: *lō*’ (w. 3a), *bal* (w. 3b) oraz *’énām* (w. 7a).

W wierszach środkowych (w. 4-6) na pozór nie widać powiązania. Można jednak dostrzec relacje pomiędzy w. 4 oraz 6 jeśli przyjmie się, że obydwa dotyczą postępowania pozytywnego oraz negatywnego wraz z konsekwencjami w środowisku rodzinnym (w. 4) oraz na płaszczyźnie społecznej (w. 6). Zatem metafora o żonie „bezwstydnej”, która jest „jak próchnica kości” (w. 4b) może się odnosić do „słów nieprawych”, którzy „czyhają na życie” innych (w. 6a). W obu przypadkach – żony jak i nieprawych – postępowanie ma destrukcyjny charakter.

Wiersz 5 można uznać za przysłowie centralne, nie z punktu widzenia, że znajduje się w matematycznym środku, ale dlatego, że jego przesłanie wydaje się mieć charakter bardziej ogólny w porównaniu z pozostałymi przysłowiami²⁵. Dodatkowym argumentem formalnym odróżniającym wiersz centralny od pozostałych przysłów może być brak spójnika na początku drugiego członu.

Podsumowując wyżej wymienione relacje można dostrzec następującą tematyczną relację między przysłowiami:

²⁵ Fenomen charakteru ogólnego przysłowia centralnego zanotowałem w wielu podzbiorach (zob. Witek, *Dio e i suoi figli*, s. 370).

A	KONSEKWENCJE oczekujące na nieprawych oraz sprawiedliwych		3
B	KONSEKWENCJE zachowania <i>na płaszczyźnie rodzinnej</i>		4
C	Myśli sprawiedliwych – porady nieprawych	5	
B'	KONSEKWENCJE zachowania <i>na płaszczyźnie społecznej</i> .		6
A'	KONSEKWENCJE oczekujące na nieprawych oraz sprawiedliwych		7

Ponadto interesująca jest też dyspozycja ilości słów w wierszach: 6 + 7 + 6 + 7 + 6.

c. Interpretacja

Wspólnym środowiskiem, do którego nawiązują przysłowia podzbioru jest rodzina w znaczeniu szerszym, rodzina złożona z pokoleń, obejmująca także pokrewieństwo. Rodzina tak rozumiana jest też synonimem wspólnoty, społeczeństwa (w. 6), bowiem małe społeczności takie jak wioski czy małe miasteczka są jak jedna rodzina, w której wszyscy się znają i niejednokrotnie są spokrewnieni ze sobą. Tego typu rozumienie rodziny jest nam obce. Pojmujemy ją raczej w wąskim znaczeniu.

Przenośnia „korzeń sprawiedliwych” (w. 3b) nawiązuje do rodziny jako wspólnego miejsca pochodzenia oraz jako punktu odniesienia. Przenośnia korzenia w tym przysłowiu wskazuje na elementy konsolidujące. Korzeń jest też elementem utrzymującym drzewo/roślinę w odpowiedniej pozycji. Tak samo „korzeń sprawiedliwych” jest stałą, niewzruszoną podporą mimo różnych przeciwności. Ideę stałości w podobny sposób wyraża przysłowie końcowe (w. 7) mówiące o „domu sprawiedliwych”, który „ostoi się” (w. 7b).

Wiersz 4 jest metaforą o skutkach postępowania w środowisku rodzinnym. „Dzielna żona” (w. 4a) przypomina poemat w ostatnim rozdziale księgi przysłów, w którym to są wyliczone różne przymioty dzielnej kobiety (31,10-31). Nasze przysłowie nie mówi nam, dlaczego jest nazwana dzielną, jakie ma przymioty, mówi tylko, że jest ozdobą męża, tak samo jak w poemacie, gdzie mąż jest poważany dzięki niej (31,23). W drugim członie naszego przysłowia jest mowa o „bezwstydnej” kobiecie, która jest „jak próchnica w jego kościach” (12,4b). Jest to obraz powolnego oraz nieustannego zniszczenia, dokonującego się od wewnątrz.

Metafora życia rodzinnego znajduje swoje odniesienie w życiu społecznym (w. 6). Podobnie skutki w wymiarze społecznym do postępowania „bezwstydnej” kobiety (w. 4b) ma działanie „nieprawych” (w. 6a). Wyrażenie „czyhają na życie” (w. 6a) sugeruje działania ukryte oraz podstępne. Potwierdza to także

przysłowie centralne mówiąc, że „porady nieprawych” są „oszustwem” (w. 5b). Z drugiej strony jest mowa o pozytywnym oddziaływaniu „prawych” (w. 6b). Na pierwszy rzut oka nie jest jasne, do kogo się odnosi wyrażenie „wybawiają ich” (w. 6b). Może mieć znaczenie zwrotne, tzn. że wybawiają samych siebie. Jednak biorąc pod uwagę paralelizm samego przysłowia bardziej prawdopodobne wydaje się, że odnosi się do tych, na których życie czyhają nieprawi (6a). Innym argumentem za takim rozumieniem wyrażenia „wybawiają ich” (w. 6b) jest odczytanie go w świetle w. 4. Tak jak „dzielna żona” dodaje splendoru swemu mężowi (w. 4a), tak samo „prawi” pomagają innym wybawiając ich z różnych niebezpieczeństw (w. 6b).

2. Prz 12,8-14

a. Tekst

- ⁸ Przez usta rozumne chwalony jest człowiek,
lecz przewrotnego serca będzie wzgardzony.
⁹ Lepiej mało znaczący pracujący na siebie²⁶
niż honorowany a pozbawiony chleba.
¹⁰ Zna sprawiedliwy potrzeby²⁷ swego bydła,
lecz litość nieprawych okrutna.
¹¹ Kto uprawia swe pole syci się chlebem,
lecz kto goni za marnością, pozbawiony serca²⁸.

²⁶ Wyrażenie *w'ēbed lō* jest dwuznacznie i może oznaczać: 1) „i sługa dla niego”, czyli że ma sługę (J. Wehrle, *Sprichwort und Weisheit: Studien zur Syntax und Semantik der tōb...min-Sprüche im Buch der Sprichwörter*, St. Ottilien 1993, s. 182) lub 2) „i sługa dla siebie samego”, czyli że sam pracuje na swoje utrzymanie (J. Bizjak, *Proverbi discussi. La traduzione nuova di alcuni proverbi con riferimenti di Ugarit e di Elba*, Romae 2000, s. 36; A. Lelièvre, A. Maillot, *Commentaire des Proverbes. I. Les Proverbes de Salomon, chapitres 10-18*, Paris 1993, s. 89). Druga interpretacja znajduje się w LXX (*doouleōn heautō* „który służy samemu sobie”) oraz Wulgacie (*et sufficiens sibi* „i jest wystarczający sam sobie”). Takie rozumienie wyrażenia lepiej pasuje w ramach obecnej jednostki literackiej, w której jest m.in. o pracy (11a, 14b). Por. K. M. Heim, *Like Grapes of Gold*, s. 150.

²⁷ Słowo *nepēš* może także oznaczać „potrzeba”, „pragnienie” (A. Barucq, *Le Livre des Proverbes*, Paris 1964, s. 114; A. Meinhold, *Die Sprüche*. I, s. 203).

²⁸ Zwrot *hāsar lēb* „pozbawiony serca” występuje tylko w Księdze Przysłów (6,32; 7,7; 9,4.16; 10,13.21; 11,12; 12,11; 15,21; 17,18; 24,30). Inne możliwe tłumaczenia to „pozbawiony rozumu” lub „pozbawiony rozsądku” (por. R. B. Zuck, *A Theology of Proverbs*, w: *Learning from the Sages: Selected Studies on the Book of Proverbs*, red. R. B. Zuck, Grand Rapids 1995, s. 110).

- ¹² Pożąda nieprawy sieć złych²⁹,
 lecz korzeń sprawiedliwych daje³⁰.
- ¹³ W przewinieniu warg potrzask złego,
 lecz uniknie nieszczęścia sprawiedliwy.
- ¹⁴ Owocem ust każdy syci się dobrem
 i zapłata rąk człowieka powraca³¹ do niego.

²⁹ Wiersz wydaje się trudny do zrozumienia, dlatego niektórzy przypuszczają, że nie został przekazany wiernie i sugerują różne poprawki, m.in.: *tiššāmēd mšōdat rā'im* „zostanie zniszczona twierdza złych” (R. B. Y. Scott, *Proverbs. Ecclesiastes*, Doubleday 1965, s. 90); *yīššāmēd yšōd rā'im* „zostanie zniszczona rada złych” (*Biblia Hebraica* (red. R. Kittel, Stuttgart 1957³) oraz *Biblia Hebraica Stuttgartensia*); *mšōd rāšā hōmer rā'im* „twierdza nieprawych kruszy się jak glina” (L. H. Brockington, *The Hebrew Text*, s. 160). Jednakże owe poprawki tekstu nie są zadowalające i nieraz za bardzo ingerują w tekst (por. A. Meinhold, *Die Sprüche*. I, s. 208; P. A. Steveson, *A Commentary on Proverbs*, Greenville 2001, s. 163, przypis 6). Mimo wszystko wydaje się lepszy TM (= tekst masorecki) dlatego, że w w. 13a znajduje się podobne wyrażenie *mōqēš rā'* „potrzask złego” (K. M. Heim, *Like Grapes of Gold*, s. 150). Wyrażenie „pożąda sieć złych” może być przenośnią, że nieprawi pragną zdobyć złych (R. J. Clifford, *Proverbs: A Commentary*, Louisville 1999, s. 131; M. Stuart, *Commentary on the Book of Proverbs*, New York 1859, s. 257) lub, że pragną naśladować ich czyny (A. R. Hulst, *Old Testament Translation Problems*, Leiden 1960, s. 120).

³⁰ W TM brakuje dopełnienia czasownika przechodniego *ntn* «dać», dlatego też w miejsce formy *qal*, *yittēn* „daje”, proponowana jest forma bierna *nittan* „zostanie dany” (O. Plöger, *Sprüche Salomos*, s. 121) lub zastąpienie słowa *yittēn* innymi wyrażeniami, m.in.: *yitān* „jest stały” (W. McKane, *Proverbs*, s. 450), *'ētān* „jest trwały” (L.H. Brockington, *The Hebrew Text*, s. 160; R. B. Y. Scott, *Proverbs*, s. 90) oraz *yikkōn* „zostanie ustabilizowany” (A. Scherer, *Das weise Wort*, s. 96, przypis 9). Czasownik *ntn* oprócz znaczenia ogólnego „dać” może też mieć inne znaczenia jak: „dać owoce” (R. J. Clifford, *Proverbs*, s. 131; *The Dictionary of Classical Hebrew*, red. D. J. A. Clines, Sheffield 1998, s. 787). M. Dahood natomiast sugeruje, że słowo *yittēn* może pochodzić od rdzenia *nyn* „prosperować, kwitnąć” (*Hebrew-Ugaritic Lexicography V*, „Biblica” 48(1967), s. 426, przypis 3).

³¹ Wielu preferuje *ketib*: *yāšūb* „powraca”, ponieważ ta sama forma czasownika (*qal*) występuje także w w. 14a (m.in.: W. Bühlmann, *Vom rechten Reden und Schweigen. Studien zu Proverbien 10–31*, Göttingen 1976, s. 307; *Preliminary and Interim Report on the Hebrew Old Testament Text Project*, III, *Poetical Books = Compte rendu préliminaire et provisoire sur le travail d'analyse textuelle de l'Ancien Testament hébreu*, III, *Livres poétiques*, New York 1979, s. 482; A. Scherer, *Das weise Wort*, s. 96). *Qere*, *yāšīb* „zwraca” (*hiphil*) może sugerować Boga jako podmiotu domyślnego czasownika (por. A. Lelièvre, A. Maillot, *Commentaire*, I, s. 90). W LXX oraz Wulgacie *qere* został oddany przez formę bierną: *dothēsetai* „będzie dana”, *retribuetur* „będzie zwrócona”. Czytając *ketib* wcale nie

b. Kompozycja

+ ⁸ <i>k̄pî</i>	<i>šiklô</i>	<i>y'hullal</i>	<i>'iš</i>
- <i>w'na'aweh</i>	<i>lēb</i>	<i>yihyeh</i>	<i>lābūz.</i>
+ ⁹ <i>tōb</i>	<i>niqleh</i>	<i>w'ebed</i>	<i>lō</i>
- <i>mimm^e takkabbēd</i>	<i>wahāsar</i>	<i>lāhem.</i>	
+ ¹⁰ <i>yōdēa'</i>	<i>saddiq</i>	<i>nepeš</i>	<i>b'hemtō</i>
- <i>w'rahāmē</i>	<i>r'sā'im</i>	<i>'akzārī.</i>	
+ ¹¹ <i>'ōbēd</i>	<i>'admātō</i>	<i>yisba'</i>	<i>lāhem</i>
- <i>ūm' raddēp</i>	<i>rēqim</i>	<i>hāsar</i>	<i>lēb.</i>
- ¹² <i>hāmad</i>	<i>rāšā'</i>	<i>m'sōd</i>	<i>rā'im</i>
+ <i>w'šōreš</i>	<i>saddiqim</i>	<i>yittēn.</i>	
- ¹³ <i>b'peša'</i>	<i>š'pātayim</i>	<i>mōqēš</i>	<i>rā'</i>
+ <i>wayyēšē'</i>	<i>miššārā</i>	<i>šaddiq.</i>	
+ ¹⁴ <i>mipp' rī</i>	<i>pī</i>	<i>'iš</i>	<i>yisba'</i> <i>tōb</i>
- <i>ūg' mūl</i>	<i>y'dē</i>	<i>'ādām</i>	<i>yāšib</i> <i>lō.</i>

Podobnie jak w poprzedniej grupie przysłów tak samo w obecnej skrajne wersety (w. 8 oraz 14) pełnią funkcję klamry spinającej (tzw. *inclusio*), dzięki powtórzeniu słów *pî* „usta” (w. 8a, 14a) oraz *'iš* „człowiek” (w. 8a, 14a) 32. Dzięki temu granice tekstu są wyraźnie określone³³. W obu przysłowiaach „usta” mają odniesienie pozytywne.

Pierwsze dwa przysłowia (w. 8-9) są połączone tematycznie. Występują w nich słowa należące do przeciwstawnych pól semantycznych „chwały” oraz „pogardy”. Do pierwszego należą *y'hullal* „chwalony jest” (w. 8a) oraz *m^etakkabbēd* „honorowany” (w. 9b), a do drugiego *lābūz* „wzgardzony” (w. 8b) oraz *niqleh* „mało znaczący” (w. 9a).

Również dwa ostatnie przysłowia (w. 13-14) są związane tematycznie. Obydwa dotyczą „mowy”. W pierwszym są ukazane konsekwencje negatywne (w. 13a), w drugim zaś pozytywne (w. 14a).

wyklucza, że podmiotem może być Bóg, gdyż ta sama forma czasownika (*qal* imperfect) występuje także w 10,24 gdzie podmiotem jest Bóg.

³² Warto tutaj nadmienić, że granice tekstu nie zawsze są wyznaczone przez *inclusio*. Jednak w obu grupach przysłów ma to miejsce. Słowo *peh* „usta” wystąpiło co prawda też w poprzedniej grupie przysłów (w. 6) której granice też są wyraźnie określone. Kolejne najbliższe wystąpienie tego słowa to 13,2. Biorąc też pod uwagę sens przysłów prawych w 12,6 „usta prawych wybawiają” innych, natomiast w przysłowiaach obecnej grupy wpływ pozytywny „ust” odnosi się do samego podmiotu (w. 8a, 14a). Jeśli chodzi o słowo *'iš* „człowiek” nie występuje ono w bezpośrednio otaczających grupach przysłów (w. 3-7 oraz 15-23). Mocniejszym argumentem jest wzięcie pod uwagę wystąpienie obydwu terminów w tym samym przysłowiu. Najbliższe takie wystąpienie to 13,2.

³³ Zbliżone granice tekstu: w. 8-13 (R. N. Whybray, *The Composition*, s. 98); w. 8-12 (H. J. Hermisson, *Studien*, s. 176; K. M. Heim, *Like Grapes of Gold*, s. 150; A. Scherer, *Das weise Wort*, s. 99-102).

Relacja pomiędzy obydwooma parami skrajnych przysłów (w. 8-9 oraz 13-14) to wyżej wspomniane *inclusio*. Ponadto w w. 9 oraz 14 są powtórzone następujące słowa: *tôb* (w. 9a, 14a) przetłumaczone jako „lepiej” (w. 9a) zaś w 14a jako „dobro” oraz *lô* (w. 9a, 14b) w tłumaczeniu oddane jako „na siebie” (w. 9a) oraz „do niego” (w. 14b). Obydwa przysłowia nawiązują do pracy: „pracujący na siebie” (w. 9a), „zapłata rąk ludzkich” (w. 14b). Wyrażenie „któremu brak chleba” (w. 9b) jest antyetyczne do „syci się chlebem” (w. 14a).

+ ⁸ Przez usta	rozumne	chwalony jest	człowiek,
- lecz przewrotnego	serca	będzie	wzgardzony.
+ ⁹ Lepiej	mało znaczący	<i>pracujący</i>	<i>na siebie</i>
- niż honorowany	a <i>POZBAWIONY</i>	<i>CHLEBA.</i>	
+ ¹⁰ Zna	SPRAWIEDLIWY	potrzeby	swego bydła,
- lecz litość	NIEPRAWYCH	okrutna.	
+ ¹¹ <i>Kto uprawia</i>	<i>swe pole</i>	<i>SYCI SIĘ</i>	<i>CHLEBEM,</i>
- lecz kto goni	za marnością,	pozbawiony	serca.
- ¹² Pożąda	NIEPRAWY	sieć	złych,
+ lecz korzeń	SPRAWIEDLIWYCH	daje.	
- ¹³ W przewinieniu	warg	potrzask	złego,
+ lecz uniknie	nieszczęścia	SPRAWIEDLIWY.	
+ ¹⁴ Owocem	ust	człowieka,	<i>SYCI SIĘ DOBREM,</i>
+ i zapłata	rąk	ludzkich	powraca do niego.

Obecnie możemy się przyjrzeć bliżej przysłowiom centralnym (w. 10-12). W w. 10 oraz 12 zauważamy kontrast pomiędzy postępowaniem „sprawiedliwych” (w. 10a, 12b) oraz „nieprawych” (w. 10b, 12a). Relacja pomiędzy obydwooma przysłowiami jest chiastyczna. Widać to wyraźniej, jeśli je zestawimy razem:

A	¹⁰ Zna	SPRAWIEDLIWY	potrzeby	swego bydła,
B	lecz litość	NIEPRAWYCH	okrutna.	
B'	¹² Pożąda	NIEPRAWY	sieć	złych,
A'	lecz korzeń	SPRAWIEDLIWYCH	daje.	

Zatem troska sprawiedliwych o bydło (w. 10a) jest w relacji do sprawiedliwych, którzy są szczodrzy. Takie bowiem może być zrozumienie wyrażenia „korzeń sprawiedliwych daje” (w. 12b). W przeciwieństwie, przejawem okrutności nieprawych (w. 10b) jest pożądanie sieci złych (w. 12a). Zatem wspólnym tematem jest „chciwość” nieprawych (w. 10b oraz 12a) przeciwstawiona „hojności” sprawiedliwych (w. 10a oraz 12b).

Przysłowie centralne (w. 11) nie wykazuje żadnego związku leksykalnego ani tematycznego z przysłowiami bezpośrednio go otaczającymi (w. 10 oraz 12). Natomiast bardzo widoczne są jego powiązania z parami przysłów skraj-

nych (w. 8-9 oraz 13-14). Mianowicie, zwrot „kto uprawia swe pole” (w. 11a) oznacza to samo co „pracujący na siebie” (w. 9a). Tak samo wyrażenie „syci się chlebem” (w. 11a) jest podobne do „syci się dobrem” (w. 14a) oraz jest przeciwstawne do „pozbawiony chleba” (w. 9b). Słowo *lěb* „serce” (w. 11b, 8b) występuje w podobnych zwrotach o charakterze negatywnym: „pozbawiony serca” (w. 11b) „przewrotnego serca” (w. 8b). Dwa razy występuje przymiotnik *ħāsar* „pozbawiony”, użyty w niezwiązanych bezpośrednio ze sobą wyrażeniach: „pozbawiony chleba” (w. 9b) oraz „pozbawiony serca” (w. 11b).

Podsumowując, w całym podzbiorze można zauważyć następującą relację tematyczną:

A	KONSEKWENCJE postępowania (<i>mowa, praca</i>)	8-9
B	<i>Postępowanie sprawiedliwych i nieprawych wobec innych</i>	10
C	KONSEKWENCJE postępowania (<i>praca, pogoń za marnością</i>)	11
B'	<i>Postępowanie sprawiedliwych i nieprawych wobec innych</i>	12
A'	KONSEKWENCJE postępowania (<i>mowa, praca</i>)	13-14

c. Interpretacja

Tematem wspólnym obecnego podzbioru przysłów jest postępowanie sprawiedliwych oraz nieprawych wraz z ukazaniem konsekwencji, do jakich prowadzą. Zachowanie się zarówno jednych, jak i drugich ukazane jest w aspekcie pracy (w. 9, 11, 14b), mowy (w. 8, 13-14a) oraz stosunku do innych (w. 10, 12).

Przysłowie centralne (w. 11) stwierdza, że kto pracuje, zaspokaja swoje potrzeby (w. 11a), natomiast „kto goni za marnością” jest „pozbawiony serca” (w. 11b). Pierwsze stwierdzenie jest prawdą oczywistą zwłaszcza w społeczeństwie rolniczym. Dlatego też w. 9 poucza, że „lepiej sprawiedliwy pracujący na siebie niż honorowany a pozbawiony chleba”. Preferowana jest osoba o niższym statusie społeczno-ekonomicznym, która dzięki własnej pracy jest w stanie zapewnić sobie chleb codzienny (w. 9a), niż osoba honorowana, prawdopodobnie o wyższym statusie społecznym, której „brak chleba” (w. 9b). Do niej może odnosić się wyrażenie „kto goni za marnością, pozbawiony serca” (w. 11b), czyli jest osobą pozbawioną rozsądku, właściwej oceny sytuacji.

„Pogoń za marnością” (w. 11b) może odnosić się do wszelakich działań, które mają na celu przysporzyć sobie chwałę w oczach innych (w. 9b). Może to się wiązać z życiem ponad stan, dlatego też osoba taka może doprowadzić sama siebie do bankructwa. Z innej strony „pogoń za marnością” (w. 11b) może się także odnosić do innego negatywnego postępowania nieprawych, mianowicie do „pożądania sieci złych” (w. 12a). Nieprawi, widząc innych

swego pokroju, którzy osiągają sukces materialny dzięki nieuczciwym działaniom, na co wydaje się wskazywać metafora „sidła”, pragną posiąść takie same narzędzia lub zdolności. Nawiązując do w. 9, gdzie mowa o braku chleba, można zrozumieć, że tego rodzaju pragnienie rodzi się zwłaszcza w sytuacjach skrajnych, jak trudności ekonomiczne. Jednak w kontekście innych przysłów, tego typu pragnienie rodzi się nie tylko w sytuacjach ekstremalnych, ale wręcz przeciwnie, wydaje się być zakorzenione w naturze nieprawych, gdyż są „przewrotnego serca” (w. 8b), są okrutni mimo pozornej litości (w. 10b), ich mowa jest przewrotna (w. 13a).

W przeciwieństwie do nieprawych sprawiedliwi cechują się pracowitością (w. 9b, 11a, 14b), rozumną mową (w. 8, 13b, 14a) oraz troską o innych (w. 10b). Sprawiedliwy jest chwalony nie dzięki temu co posiada, gdyż może mieć niewiele (por. w. 9a), ale dzięki temu, że jest w stanie zatroszczyć się o siebie samego (w. 11a).

„Usta rozumne” (w. 8a), będąc w przeciwstawieniu do „przewrotnego serca” (w. 8b), wskazują nie tyle na elokwencję, czyli aspekt intelektualny mowy, co na prawość oraz przezorność w jej użyciu. Sprawiedliwi wiedzą, że „śmierć oraz życie są w mocy języka” (18,21), dlatego posługują się darem mowy rozumnie. Dzięki przezorności w mowie unikają negatywnych konsekwencji (12,13b) jakie spotykają nieprawych (w. 13a). Rozumna mowa (w. 8a) to także aktywne oraz pozytywne działania, jak udzielanie rad, pouczanie, pocieszanie itd. (por. w. 14b).

Cechą szczególną, wyróżniającą sprawiedliwych jest stosunek do innych (w. 10a, 12b). Stwierdzenie, że „zna sprawiedliwy potrzeby swego bydła” można zrozumieć jako sugestię, że sprawiedliwy nie tylko postępuje właściwie wobec innych ludzi, ale także wobec zwierząt. W Starym Testamencie spotykamy miejsca, w których prawo bierze w obronę także zwierzęta, jak np. w przykazaniu o odpoczynku sabbatowym: „dnia siódmego zaprzestasz pracy, aby odpoczęły twój wół i osioł” (Wj 23,12; por. 20,8; Pwt 5,14). Prawo zabrania bowiem wykorzystywania zwierząt w sposób okrutny, o czym świadczy następujący przepis: „nie zawiążesz pyska wołowi młóćącemu” (Pwt 25,4). W pozytywny sposób ujmuje to następujące wezwanie: „troszcz się o potrzeby zwierząt, zwracaj uwagę na trzodę” (Prz 27,23). W taki właśnie sposób postępuje sprawiedliwy w naszym przysłowiu (12,10). Zapewne używa swych zwierząt w pracy na polu (por. w. 11a), ale nie wykorzystuje ich do granic wytrzymałości (por. w. 10b), zna bowiem umiar oraz wie, że będzie ich znowu potrzebował. Przysłowie paralelne zaś wyraża stosunek sprawiedliwych do innych ludzi (w. 12). W przeciwieństwie do nieprawych, którzy są zachłan-

ni na bogactwa innych (w. 12a), sprawiedliwi cechują się szczodrobliwością (w. 12b).

Przysłowia mówią też o konsekwencjach poczynań sprawiedliwych, jak i nieprawych, i ukazują je na płaszczyźnie ziemskiej. Jedni znajdują uznanie w oczach innych (w. 8a), drudzy pogardę (w. 8b). Zasada odpłaty wydaje się być realizowana jeszcze za życia, o czym mówią stwierdzenia odnoszące się do mowy. Kto właściwie jej używa, „syci się dobrem” (w. 14a), w przeciwnym przypadku jest jak potrzask, do którego samemu się wpada (w. 13a). Podobnie jeśli chodzi o pracę, przysłowie mówi, że „zapłata rąk ludzkich powraca do niego” (w. 14b). Zatem sprawiedliwy wypracowuje dobra, które potrzebuje (w. 9a, 11a), natomiast nieprawy traci je (w. 9b, 11b).

Podsumowanie

Analiza wybranych podzbiorów (12,3-7 oraz 8-14) dowodzi możliwości wyodrębnienia w Pierwszej Kolekcji Salomona (10,1-22,16) grup przysłów jako rzeczywistych jednostek literackich. Przysłowia są powiązane ze sobą w różnoraki sposób. Związki są natury formalnej, leksykalnej oraz tematycznej. Nie wszystkie związki występują naraz oraz nie zawsze są widoczne na pierwszy rzut oka.

Kompozycja obu podzbiorów (12,3-7 oraz 8-14) jest koncentryczna. Przysłowia skrajne (w. 3, 7 oraz 8, 14) pełnią funkcję klamry spinającej, dzięki czemu granice tekstu są wyraźnie określone³⁴. Przysłowia centralne wyróżniają się od pozostałych: w pierwszym przypadku przez swój charakter bardziej ogólny (w. 5), w drugim zaś przez brak powiązań z przysłowiami bezpośrednio otaczającymi (w. 11).

Interpretacja podzbiorów jako całości literackiej nadaje pojedynczym przysłowiom nowe, bogatsze oraz bardziej precyzyjne znaczenia. Na przykład, stwierdzenie o charakterze ogólnym (np. w. 5) znajduje odniesienie do konkretnych sytuacji dzięki odczytaniu go w świetle otaczających przysłów. Kontekst literacki jest pomocny w zrozumieniu wyrażen enigmatycznych (np. w. 6, 12), jak również w rozwiązaniu niektórych problemów tekstowych (w. 9 oraz 12).

---

³⁴ Zjawisko *inclusio* nie zawsze jest obecne.

LITERARY CONTEXT AND BIBLICAL PROVERBS

Summary

The first part of the article is a methodological discussion about various contexts used in the interpretation of the biblical proverbs. The author points out a difficulty to identify precisely the historical, political and social contexts of the individual proverbs as well as of the collections. According to him the literal context often remains the only one we can refer to for more precise and objective understanding of the individual proverbs. The author is convinced that the biblical proverbs were not collected in a haphazardous way, but that each collection has its internal logic and the task of an interpreter should be to search for it. In the second part of the article he offers two examples of the literal units (Pr 12:3-7 and 8-14) identified by him in the First Solomonic Collection (10:1–22:16). He shows how the reading of the proverbs within a literal context helps to understand better the individual proverbs and to clarify the ambiguity of some general expressions.